

114

ARHIV

ZA PRAVNE I DRUŠTVENE NAUKE

4

BEOGRAD
1994.

Dr Stevan LILIC,
profesor Pravnog fakulteta
u Beogradu

UDK 340.1

PРАВНА I ANTIPРАВНА TRADICIЈА

U evropskoj civilizacijskoj tradiciji kult prava, pravde i pravičnosti neguje se još od antičkih vremena. U savremenim uslovima, ovi večiti ljudski ideali i velike tekovine evropske i svetske civilizacije dobijaju svoje izraze u načelu zakonitosti (*principe de légalité*), konceptu pravne države (*Rechtsstaat*) i načelu vladavine prava (*Rule of Law*).

Međutim, osim »svetle tradicije«, evropska pravna istorija beleži niz dramatičnih i često tragičnih odstupanja od dosledne primene prava i poštovanja kulta pravde i pravičnosti. Nisu bile retke situacije u kojima su se veoma perfidnim manipulacijama (npr. navodno »u ime boga« ili »u ime naroda«), činili brojni zločini i druga nedela od kojih se za najteža smatraju ona čiji je cilj da se sakrije istina i ljudi obmanu. Osim inkvizicije, i tzv. marksizam-lenjinizam dao je svoj doprinos antipravnoj evropskoj tradiciji prava.

Koliko je Lenjinov »pravni princip« nepridržavanja sopstvenih zakona još uvek živ i aktuelan u političkom životu jednog post-komunističkog društva, posebno u »pravnoj praksi« socijalističke vlasti u Srbiji, ilustruju između ostalog, pojedini paradigmatični primeri u vezi sa depolitizacijom univerziteta, protivustavnom kumulacijom partijskih i državnih funkcija, kao i sprovođenjem višestrančkih izbora.

I. PРАВНА TRADICIЈА (KULT PRAVDE I PRAVIČNOSTI)

U evropskoj civilizacijskoj tradiciji kult prava, pravde i pravičnosti neguje se još od antičkih vremena. U javnim nastupima

pred Senatom i na Forumu, rimski pravници su pre više od dve hiljade godina postavili neka najopstija pravna načela na primer *Ius ex iniuria non oritur* (pravo ne može nastati iz zločina), kako se plemeniti i moralni ideali prava ne bi zlopotrebili od strane raznoraznih moćnika, prevrtljivih demagoga i okrutnih tirana: »Misao antičkog doba, ina koliko davno nastala postaje sve bliža i savremeniciima (...) mnogo dokaza za to (...) pružile su pravne izreke društva koje je stvorilo i do visokog stepena razvilo pravnu nauku čija su brojna rešenja zadržala svoju aktuelnost sve do nasin dana u tolikoj meri da ih je, u nizu slučajeva nakon bezuspešnog tražanja za boljim solucijama, na kraju trebalo ponovo privratiti.«¹ S druge strane, da kult prava i pravčnosti postoji i živi u našoj narodnoj tradiciji pokazuju i poslovice kao što su »Prava je spora ali dostizna«, ili, nije pravilno kazniti nekog »ni krivog, ni dužnog«.²

Principi rimskih pravnikā koji nam govore da se pravo ne može svesti na puku silu, tj. da nema prava bez pravde i pravčnosti, veliki su samim tim što su od antičkih vremena, kroz srednji vek, opstali i do danas. Tako već više od dve hiljade godina opstaje i živi maksima napisana Ulpijanu (170—223) "*Dura lex, sed lex*" (zakon je surov, ali je zakon), koja znači da zakon — takav kakav je — obavezuje svakog, pa prema tome i onoga ko ga je i doneo. U srednjem veku, Sv. Augustin (354—430) tvrdi: "*Iustitia remota, quid sunt regna nisi magna latrocinia*" (Ako nestane pravde, šta su države nego velika razbojništva), dok Jürgen Habermas (1929—), jedan od najpoznatijih savremenih pravnih filozofa, stoji na stanovištu da pravne norme vrede zbog toga što moralno obavezuju, jer kada bi vredele samo zbog svoje sankcije, »one ne bi obavezovale, već bi samo prisiljavale na pokornost«.³

I najumniji srpski pravni i politički mislilac Slobodan Jovanović (1869—1958),⁴ još početkom ovog veka, raspravljajući o

¹ Uporedi: Dragomir Stojčević, Ante Romac, *Dicta et Regulae Iuris — Latinska pravna pravila, izreke i definicije sa prevodom i objašnjenjem*, treće dopunjeno izdanje, Savremena administracija, Beograd 1980; *Latinske poslovice, sentence, aforizmi* (uredili Zoran Milisavljević i Mijo Čolak), ZIZ, Beograd.

² Ante Romac, *Latinske pravne izreke*, Globus, Zagreb 1982, Predgovor.

³ Uporedi: Vuk Stef. Karadžić: *Srpske narodne pripovijetke, zagonetke i poslovice*, Knjiga druga *Srpske narodne poslovice (i druge različne kao one u običaju uzete riječi)*, Srpska Kraljevska državna štamparija, Beograd 1900, str. 273.

⁴ Jürgen Habermas: *Theorie des Kommunikativen Handelns*, Band 2, Suhrkamp, Frankfurt am Main 1981, str. 72 (vidi — E. Pusić: *Društvena regulacija*, Globus, Zagreb 1989, str. 88).

⁵ Uporedi: Stevan Vračar (urednik), *Delo Slobodana Jovanovića u svom vremenu i danas*, Zbornik radova, Pravni fakultet u Beogradu, Beograd 1991.

ulozi sile u vezi sa pitanjem »opravdanja države« ističe: »Teorija koja uzima državu kao silu (...) polazi od toga da svako ima onoliko prava, koliko ima sile...« i zaključuje: »... teorija o pravu jačega nemoćna je da dokaže pretvaranje sile u pravo, pošto i po toj teoriji ne može imati trajnijeg dejstva od onoga koje bi inače, lišena pravnog obeležja, imala.«⁶

U savremenim uslovima, pravo, pravda i pravičnost, kao veliki ljudski ideali i velike tekovine evropske i svetske civilizacije, dobijaju svoje izraze u načelu zakonitosti (*principe de legalité*), konceptu pravne države (*Rechtsstaat*) i načelu vladavine prava (*Rule of Law*).⁷ Nasuprot nedemokratskim totalitarnim i apsolutističkim državama u kojima zakone ne poštuju ni oni koji su ih doneli, u pravnoj državi u kojoj se poštuje vladavina prava, svako ko prekrši zakon ili drugi pravni propis mora za to odgovarati. Kada se u pravnoj državi učini kakvo nedelo, načelo zakonitosti nalaže da se za svaki konkretan slučaj mora nesumnjivo i nedvosmisleno (pored učinioca i učinjenog dela) utvrditi da je učinjena i povreda nekog zakona. Načelo zakonitosti, izraženo, između ostalog, i u Ulpijanovoj maksimi "*Nullum crimen, nulla poene sine lege*" (Ne postoji zločin i nema kazne, ukoliko nisu predviđeni zakonom), podrazumeva da se kod utvrđivanja odgovornosti i krivice ima uzeti pretpostavka da niko nije ni odgovoran ni kriv, sve dok se u posebnom postupku i za svaki pojedinačni slučaj ne utvrdi konkretna odgovornost i krivica. Istovremeno, načelo zakonitosti podrazumeva da se odgovarajuće sankcije imaju primeniti prema onom licu za koje je konkretno utvrđeno da je odgovorno i krivo.

Sa praktične strane, međutim, postavlja se pitanje kako onemogućiti nekoga da nastavi sa vršenjem nezakonitih radnji dok se i formalno ne utvrdi odgovornost i krivica, odnosno dok se ne donese odluka koja se sankcija ima primeniti. I ovu situaciju, na sebi svojstven način, rešili su vispreni rimski pravници. Tako, zarad opšteg dobra ("*pro bono publico*") treba prema delinkventu primeniti "*detentio*", tj. staviti ga u pritvor, kako bi se sprečio da nastavi sa vršenjem nezakonitih radnji. Istovremeno, stavljanje delinkventa u pritvor (»hapšenje«) ne prejudicira definitivnu odluku suda ili drugog nadležnog organa o njegovoj odgovornosti i krivici (»suđenje«).

⁶ Slobodan Jovanović: *Osnovi pravne teorije o državi*, drugo, pre-rađeno i prošireno izdanje, Geca Kon, Beograd 1914, str. 25—26.

⁷ Uporedi: Danilo Basta, Diter Miler (priređivači), *Pravna država — Poreklo i budućnost jedne ideje*, Zbornik radova, Pravni fakultet u Beogradu, Beograd 1991; Vladan Vasiljević (urednik), *Pravna država*, Zbornik radova, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd 1990; Vesna Đukić (urednik), *Kriza pravnog sistema*, Zbornik radova, CMU, Beograd 1989; Radomir D. Lukić, *Ustavnost i zakonitost u Jugoslaviji*, Institut političkih nauka Pravnog fakulteta u Beogradu, Beograd 1966. i dr.

U pravnoj državi, ukoliko se ispune uslovi za primenu sankcija (uključujući i primenu detencije), ne samo da je pravo, već je i osnovna dužnost posebnih državnih organa (posebno javnog tužilaštva i policije), da u opštem interesu, spreče i onemogućće delinkvente da i dalje vršljaju i nanose štetu do konačne odluke sudova.⁸ Tako, kada je reč o vršiocima javnih funkcija, Ustav SAD, na primer, predviđa »uklanjanje sa funkcija« svih javnih službenika, uključujući i Predsednika i Potpredsednika SAD, ukoliko se pokrene postupak njihove odgovornosti (*"impeachment"*), odnosno ukoliko se, po osnovu »izdaje, primanje mita i drugih teških krivičnih dela i prestupa« utvrdi njihova krivica (*"conviction"*).⁹

Međutim, kako bi se sprečila eventualna zloupotreba ovlašćenja, posebno za primenu detencije od strane države i njenih organa, utvrđena su i određena pravna sredstva u cilju zaštite samog delinkventa, od kojih je najpoznatije tzv. *habeas corpus* koji »u stvari predstavlja čitav sistem garantija lične slobode pred policijom i sudom...«.¹⁰ U tom smislu je i čuveni engleski pravnik i reformista *Jeremy Bentham* (1748—1832) upozoravao da detencija ne sme biti sama sebi svrha i da se njenom primenom moraju ostvariti najmanje dva cilja: a) zaštita društva od destruktivnog delovanja delinkventa, i b) pružanje lekarske i druge pomoći prestupniku radi njegovog ličnog prevaspitavanja i ponovnog uključivanja u društvo (resocijalizacija).¹¹

II. ANTIPRAVNA TRADICIJA INKVIZICIJE

Pored »svetle tradicije«, istorija, nažalost, beleži niz dramatičnih i često tragičnih odstupanja od dosledne primene prava i poštovanja kulta pravde i pravičnosti. Nisu bile retke situacije

⁸ Odredba člana 1. *Zakona o javnom tužilaštvu* (SgRS 43/91) predviđa, recimo, da je javno tužilaštvo samostalni državni organ koji radi »zaštite ustavnosti i zakonitosti« goni učinioce krivičnih dela.

U tom smislu, i odredba člana 7. *Zakona o ministarstvima* (SgRS 7/91) predviđa da ministarstvo unutrašnjih poslova (policija), između ostalog, obavlja poslove koji se odnose na »sprečavanja i otkrivanje delatnosti usmerene na podrivanje i rušenje ustavom utvrđenog poretka Republike Srbije«, dok je odredbom člana 1. st. 2. *Zakona o unutrašnjim poslovima* (SgRS 44/91) izričito propisano da »unutrašnje poslove državne uprave obavlja Ministarstvo unutrašnjih poslova«.

⁹ *Constitution of The United States of America*, Revised and Annotated, Edward S. Corwin (Editor), United States Government Printing Office, Washington, D. C. 1953, Article Two, Section Four, str. 501.

¹⁰ Dušan Mrđenović (priređivač), *Temelji moderne demokratije — Izbor deklaracija i povelja o ljudskim pravima (1215—1989)*, IRO Nova knjiga, Beograd 1989, str. 75.

¹¹ Uporedi: Lord Lloyd of Hampstead, M. D. A. Freeman, *Lloyd's Introduction To Jurisprudence*, Fifth Edition, Stevens, London, Carswell, Toronto 1985, str. 246—319.

u kojima su se veoma perfidnim manipulacijama (npr. navodno »u ime boga« ili »u ime naroda«), činili brojni zločini i druga nedela od kojih su za najteža smatraju ona čiji je cilj da se sakrije istina i ljudi obmanu. Nažalost, u ovim mračnim radotama nisu prednjačili samo beskrupulozne ambicije pojedinih srednjovekovnih »svetih otaca« i »dobrih pastira«, već i monstruozne zamisli mnogih savremenih »firera«, »generalnih sekretara«, »vođa naroda«, »voljenih predsednika« i sl. Za mnoge vladare ove vrste, ideali pravde i morala, norme zakona i principi ustava nisu bili od značaja, jer se »Zaboga, nećemo valjda držati zakona kao pijan plota«.

Kako u jednoj studiji navodi poznati američki antropolog *Marvin Harris*, rimski papa Aleksandar IV je sredinom XV veka i formalno odobrio osnivanje jedne »specijalne paravojne formacije« Rimokatoličke crkve sa zadatkom da u jednom posebnom postupku pronade, optuži i osudi nevernike (jeretike).¹² Tako je rođena »inkvizicija« koja je vremenom postala sinonim za najokrutnije torture i masovno ubijanje nevinih i nemoćnih ljudi »u ime boga« (a samo pominjanje ove reči čak i danas »ledi krv u žilama«). Prema sopstvenim podacima, »Sveta majka« — kako su sami inkvizitori nazivali Crkvu — je u toku svoja dva najaktivnija veka »spasla« (tj. spalila ili na drugi način usmrtila) najmanje 500.000 »jeretika, nevernika, veštica i svakojakih bezbožnika«.¹³

Osim ovog užasa, »Svetoj majci« mora se pripisati i jedan zaista »originalan« pravni izum koji je specijalno primenjivan u sprovođenju inkvizicionog postupka: teret dokazivanja nije na onom ko optužuje, već na onom ko je optužen. Drugim rečima, umesto načela pretpostavljene nevinosti, inkvizicija je inaugurisala suprotno načelo tj. načelo pretpostavljene krivice prema kojem se svako ima smatrati krivim samim, tim što ga inkvizitori uzmu pod svoje. Posebna specijalnost inkvizicije bio je tzv. lov na veštice koje su »isterivane« tako što neka nesrećna žrtva na mučilištu izgovorili bilo čije ime, pa to lice automatski postaje žrtva iz koje treba »isterati vešticu«. Vrhunac (pravnog) cinizma inkvizicija dostiže tvrdnjom da »iz principijelnih razloga« svako ima i mogućnost da dokaže suprotno (npr. da nije veštica ili samo đavo), ali pod uslovom da preživi mučenje i, naravno, lomaču. Kako se u radovima Rudolfa Sohma, nemačkog istoričara crkve ističe: »Na isti način kao što ni svetovne institucije nisu mogle da se odupru crkvenoj, tako se ni svetovno pravo nije moglo odupreti crkvenom. (...) Dok se ostvarivanje svetovnog prava odvijalo, naročito u Nemačkoj, prema zastarelim oblicima

¹² Marvin Harris, *Cows Pigs, Wars and Witches — The Riddles of Culture*, Vintage Books, New York 1978, str. 186.

¹³ Marvin Harris, *op. cit.*, str. 178.

procedure, koja je u međuvremenu postojala sve više formalna, bezživotna i uskogrudna, u sprovođenju crkvenog prava u suštini se pojavila neformalna pravna procedura...¹⁴

III. ANTIPRAVNA TRADICIJA MARKSIZMA-LENJINIZMA

Osim inkvizicije, i tzv. marksizam-lenjinizam dao je svoj doprinos antipravnoj evropskoj tradiciji prava. U veoma sofisticiranoj oksfordskoj studiji o marksizmu i pravu, *Hugh Collins* konstatuje da marksisti u osnovi negiraju postojanje jednog posebnog fenomena koji se može nazvati »pravo«, s obzirom da marksizam pristupa pravu samo marginalno, posmatrajući ga kao jedno od mnogih političkih i društvenih sredstava koja se odnose na korišćenje vlasti u cilju regulisanja odnosa u proizvodnji i zaključuje: »... Kada je reč o pravu, marksizam ne oseća obavezu da se pridržava suštine i smisla značenja zakona...¹⁵

Nije mnogo poznato (naročito kod nas) da je *Vladimir Ilić Uljanov* zvani »Lenjin« (1870—1924) — vođa ruskih boljševika, osnivač Komunističke partije Sovjetskog Saveza i predvodnik »Oktobarskog prevrata« 1917. godine — brižljivo proučavao ne samo razne inkvizicione metode, već i radove *Ignacija Loyole* (1491—1556), glavnog ideologa Crkve u XVI veku i osnivača jezuitskog reda (1540). Tako: »Odmah pada u oči da Lenjinov pleoaje za revolucionarnu organizaciju upućuje na jednu značajnu dodirnu tačku sa Lojolinom vizijom sveta. (...) Obojica su inspiraciju za svoju viziju organizacije tražili ne u oblasti politike, nego u oblasti vojne veštine. (...) Lenjinizam (... je...) doktrina koja po mnogim svojim bitnim obeležjima sasvim sigurno spada u jezuitsku političko-filozofsku tradiciju.«¹⁶ Ovaj stav može se potvrditi iz dva nezavisna izvora. Sa jedne strane, o vojnoj organizaciji jezuita nemački istoričar crkve *Rudolf Sohm* ističe: »Ideal Jezuitskog reda (*Sociedad de Jesus*, tj. Isusovog društva) je potpuna vojna potčinjenost, čak i u oblasti duhovnog života.«¹⁷ S druge strane, o vojnoj organizaciji komunista, *Slobodan Jovanović* ističe: »Svaki član komunističke stranke podvrgava se naročitom načinu života i rada. (...) Članovi stranke moraju se bez-

¹⁴ Rudolf Sohm, *Outlines of Church History*, Beacon Hill, Boston 1958 (prvo izdanje — London, 1895), str. 124—125.

¹⁵ Hugh Collins, *Marxism and Law*, Oxford University Press, Oxford — New York 1982, str. 13.

¹⁶ Nikola Milošević, *Marksizam i jezuitizam*, Be-Letra, Beograd 1990, str. 72—73, 169. Uporedi još: Vladimir Premec, *O marksizmu i kršćanima*, Polemos, Banjaluka 1988.

¹⁷ Rudolf Sohm, *Outlines of Church History*, str. 181.

uslovno pokoravati naredbama strankine uprave, moraju primati svaki posao i učiniti svako delo koje im se naredi.¹⁸

Kao što se vidi, komunistička doktrina i kom-partijska »tehnologija vlasti« imaju direktne izvore i uzore u jezuitskoj doktrini i inkvizicionim metodima srednjovekovne crkve. Osim toga, veza »jezuitizam — komunizam« može se uočiti i na osnovu pojedinih karakterističnih izraza (npr. »lov na veštice«, »posipanje pepelom«, »satanizacija« i sl.), koji se često upotrebljavaju u tzv. partijskom žargonu.¹⁹ I Milovan Đilas, analizirajući uzroke nastanka jedne »nove klase« u komunizmu, konstatuje da se ona formira na osnovu »... idejnog jedinstva i gvozdene discipline...«²⁰, što tvrdi i J. V. Staljin kada izlaže osnove lenjinizma, navodeći Lenjinove reči: »... Komunistička partija moći će da obavi svoju dužnost samo ukoliko je organizovana na centralizovan način i samo ukoliko vlada gvozdена disciplina slična vojnoj...«²¹

Određene dodirne tačke između inkvizicije i boljševizma postoje i u vezi s pravom, posebno kada se ima u vidu okolnost da je, kao i inkvizicija, i boljševizam na svoj način »obogatio« pravnu nauku i praksu sa nekoliko svojih originalnih izuma. Među njima, krunu ove nove (revolucionarne socijalističke) zakonitosti predstavljao je »princip« prema kojem je zakon bio obavezan za sve, izuzev za one koji su ga doneli. O fenomenu nepoštovanja zakona od strane »revolucionarne sovjetske vlasti«, veoma dokumentovano govori i Kosta Čavoški, koji u svojoj studiji o tzv. narodnim neprijateljima, između ostalog, analizira kako je vrhovni javni tužilac nove sovjetske države (N. V. Kriljenko) učinio »trenutnu političku celishodnost« vrhovnim praktičnim ciljem prava i pravosuđa, odnosno kako je Lenjin uobličio »pravni« princip prema kojem boljševici u sprovođenju linije svoje partije, ne samo da ne treba, već i ne mogu biti vezani zakonima (uključujući i one koje su sami doneli): »Loš je revolucionar — upozorava Lenjin — koji se u trenutku oštре borbe zaustavlja pred nepriko-snovenošću zakona. (...) A u nacrtu odluke o striktnom poštovanju zakona Lenjin je pisao da 'vanredne mere rata protiv kontrarevolucije ne treba ograničavati zakonima...«²²

¹⁸ Slobodan Jovanović: *Poratna država*, Geca Konj, Beograd 1936, str. 151.

¹⁹ Uporedi: Dobrica Ćosić: *Trilogija Grešnik (1985), Otpadnik (1986), Vernik (1990)*, BIGZ, Beograd.

²⁰ Milovan Đilas, *The New Class — An Analysis of The Communist System*, F. A. Praeger, New York 1957, str. 39.

²¹ J. Stalin, *Foundations of Leninism (Lectures delivered at the Sverdlov University in the Beginning of April 1924)*, Lawrence and Wishart, London 1941, str. 106.

²² Kosta Čavoški, *O neprijatelju*, Drugo izdanje, Prosveta, Beograd 1989, str. 199.

IV. ANTIPRAVNA TRADICIJA U PRAKSI SOCIJALISTIČKE VLASTI U POST-KOMUNISTIČKOJ SRBIJI

Formalnopravno posmatrano, era post-komunizma u Srbiji nastaje donošenjem *Ustava Republike Srbije* (SgRS 1/90) koji predviđa: »Republika Srbija je demokratska država svih njenih građana koji u njoj žive, zasnovana na slobodama i pravima čoveka i građanina, na vladavini prava i socijalnoj pravdi (čl. 1)«, odnosno »Svako je dužan da se pridržava Ustava i zakon« (čl. 53. st. 1).

Padom komunizma, međutim, ne znači i da je nestala i »boljševička« logika u zemljama u kojima je do nedavno vlast bila u rukama svemoćnih kompartija. Koliko je Lenjinov »princip« nepridržavanja sopstvenih zakona još uvek živ i aktuelan u političkom životu jednog post-komunističkog društva posebno u »pravnoj praksi« socijalističke vlasti u Srbiji, odnosno Socijalističke partije Srbije (SPS),²³ mogu, između ostalog, ilustrovati sledeći paradigmatični primeri u vezi s depolitizacijom univerziteta, protivustavnom kumulacijom partijskih i državnih funkcija, kao i sprovođenjem višestranačkih izbora.

a) *Depolitizacija univerziteta i tzv. Univerzitetski odbor SPS-a.* U cilju depolitizacije univerziteta u novonastalim uslovima višestranačkog političkog života u post-komunističkoj Srbiji, *Zakonom o univerzitetu* (SgRS 54/92) izričito se propisuje da »Na univerzitetu i njenim članovima (tj. fakultetima, naučnim institutima i sl.), nije dozvoljeno političko, stranačko i versko organizovanje i delovanje«. Ovakav stav o depolitizaciji univerziteta u skladu je sa *Zakonom o političkim organizacijama* (SgRS) 37/90 koji je propisao da se »Političke organizacije organizuju i deluju samo na teritorijalnom principu«. To znači da je protivzakonito svako partijsko i stranačko delovanje i organizovanje na tzv. funkcionalnom principu, tj. van organizacionih struktura samih političkih organizacija.

Međutim, ne želeći da priznaju da su se i vremena i zakoni promenili, Socijalistička partija Srbije i dalje, po svaku cenu, pokušava da svoje stranačke interese stavi iznad stručnih i naučnih interesa univerziteta i fakulteta u Srbiji. Pod pritiskom svojih »UK kadrova«, Socijalistička stranka, i pored izričite zakonske zabrane (i to u zakonu koji je pre dve godine donela Skupština *Socijalističke Republike Srbije*), osniva i tzv. *Univerzitetski odbor SPS-a*. Kako se navodi; Univerzitetski odbor SPS-a obra-

²³ Socijalistička partija Srbije nastala je na tzv. Kongresu ujedinjenja 16. jula 1990. godine, tako što se deo jedne organizacije, tj. Savez komunista Srbije (SKS), »ujedinio« sa celinom čiji je deo, tj. sa Socijalističkim savezom radnog naroda Srbije (SSRNS).

zovan je radi »funkcionalnog delovanja na teritorijalnom principu«. Naravno, odmah se može uočiti, funkcionalno delovanje političkih stranaka u Srbiji je samo po sebi nezakonito. Osim toga, navedena formulacija zapravo ne znači ništa, jer se po logici stvari teritorijalni i funkcionalni princip međusobno isključuju. Iako protivzakonita i sadržinski protivrečna, povremena javna saopštenja ovog Odbora ipak nedvosmisleno potvrđuju pravo stanje stvari: radi se o protivzakonitom organizovanju i delovanju ovog odbora SPS-a na univerzitetu. Ovu tvrdnju potkrepljuje i faksimil dokumenta (objavljen u štampi) o naplati partijske članarine SPS-a na području Beograda, pošto se u ovom dokumentu, osim rubrika »opštinski odbori« (npr. za Vračar, Zemun, Palilulu itd.), javlja i rubrika »Univerzitetski odbor«.²⁴ Kako se partijska članarina pre svega prikuplja u cilju finansiranja političkog i stranačkog delovanja svojih članova, to se i članarina tog odbora prikuplja u cilju političkog delovanja SPS-a na univerzitetu.

Osim što isključivo dozvoljava teritorijalni princip u organizovanju i delovanju, Zakon o političkim organizacijama takođe izričito propisuje da je »Rad političkih organizacija javan«. To znači da se u *svako doba* na uvid javnosti ima staviti sastav *svakog* stranačkog foruma, organa ili tela. Međutim, kako funkcioneri, članovi i aktivisti univerzitetskog odbora SPS-a nisu poznati javnosti, to se i njihova politička i stranačka delatnost na univerzitetu odvija »konspirativno«, tj. tajno. Tajno i polu-tajno delovanje (npr. partijskih ćelija ili masonskih loža) sa stanovišta pravne države i vladavine prava je ne samo protivzakonito, već i subverzivno (tj. podriva javnu bezbednost zemlje), jer sama činjenica konspirativnog delovanja raznih »kripto-aktivista« potvrđuje da očigledno postoji nesklad između proklamovanih (javnih) i stvarnih (tajnih) ciljeva neke organizacije.

Stvari, naravno, postaju mnogo jasnije kada se ima u vidu da je ministar prosvete u socijalističkoj vladi Srbije (u čijoj je nadležnosti staranje o depolitizaciji univerziteta), zapravo tzv. stari kadar iz vremena »U-Ka« (tj. Univerzitetskog komiteta Saveza komunista Srbije), koji se, između ostalog, u svojim »stručnim« radovima zalaže za uvođenje »komunizma kao Lenjinovog ideala« u kadrovsku politiku na univerzitetu. Tako, aktuelni SPS-ovski ministar prosvete piše: »Lenjinovi stavovi o kadrovima nisu izgubili i ne gube svoju aktuelnost ni danas. (...) Naše dru-

²⁴ »Drug Mileta Gajić, sekretar Izvršnog odbora SPS Beograda, razaslao je predsednicima opštinskih odbora SPS informaciju 'u skladu sa opredeljenjem IO GO SPS Beograda o redovnom praćenju i informisanju o prikupljanju sredstava po osnovu članarine'. Kao što vidimo, pod rednim brojem 3. nalazi se Univerzitetski odbor koji je, sasvim u skladu sa opredeljenjima, uplatio za mesec mart 7.000 dinara« (*Opredeljenje*, Srpska reč, br. 45, Beograd, 27. april 1992. str. 35).

štvo kao celina, kao društvo koje izgrađuje svoje odnose na teorijskim postavkama Marksa, Engelsa i Lenjina, mora nastojati da što racionalnije angažuje svoje stručne kadrove. (...) Oni će doprinosti povećanju produktivnosti rada i time opšti tok razvoja socijalističkog društva usmeravati i približavati konačnom cilju — komunizmu.«²⁵

Prema tome, zašto bi sadašnji ministar prosvete kao »stari komunistički kadar« osećao obavezu da u depolitizaciji univerziteta preduzme mere radi zabrane protivzakonitog rada Univerzitetskog odbora SPS-a, kada je u »pravnoj tradiciji« komunističkih i socijalističkih režima da se zakoni poštuju na »neobavezan« način. Ipak, neke stvari (npr. uvođenje lenjinskog ideata u kadrovsku politiku univerziteta) danas postaju pomalo i »nezgodne«, pogotovo u kontekstu nekih novootkrivenih podataka o Lenjinu do kojih se došlo otvaranjem specijalnih arhiva sovjetske tajne policije (KGB) iz kojih se vidi da se, između ostalog, Lenjinova »kadrovska politika« sastojala i u direktivama tipa »... treba pobiti što više seljaka, prostitutki i profesora...«²⁶

b) *Protivustavna kumulacija državnih i partijskih funkcija.* U pravnoj državi zaštita zakonitosti podrazumeva i zaštitu od stranačkog delovanja koje se naročito manifestuje u »kumulaciji« (spajanju) partijskih i državnih funkcija. Po logici stvari, stvarne zakonitosti ne može biti kada se u pojedinim ličnostima steknu uslovi za tzv. konflikt interesa, tj. kada jedna ličnost *istovremeno* treba da realizuje dva međusobno suprotna interesa. Kako bi se sprečila ova vrsta političke »infiltracije« u najviše državne organe, Ustav pod depolitizacijom države podrazumeva i razdvajanje (dekumulaciju) partijskih od državnih funkcija.

Ustav Srbije garantuje pravo političkog organizovanja svakom građaninu Republike Srbije (čl. 44), uz jedan bitan izuzetak: »Predsednik Republike ne može obavljati drugu javnu funkciju ili profesionalnu delatnost« (čl. 86, st. 7). To znači da prema Ustavu Republike Srbije, svako može postati Predsednik Republike (dakle i predsednik neke stranke ukoliko se odrekne te funkcije), *ali ne i obrnuto: Predsednik Republike, dok je na tom položaju, ne može postati predsednik političke stranke.* Kako je Predsednik Republike Srbije, suprotno izričito odredbi Ustava, na Drugom kongresu Socijalističke partije Srbije prihvatio funkciju predsednika SPS-a, to se i Predsednik Republike Srbije, pravno posmatrano, našao u protivustavnoj pravnoj situaciji. Odluka Glavnog odbora SPS-a prema kojoj će »dužnost Predsednika stran-

²⁵ Danilo Ž. Marković, *Lenjin o kadrovima*, Univerzitet danas (posvećeno 50-godišnjici Oktobarske revolucije), broj 9—10, Beograd 1967, str. 57—58.

²⁶ Uporedi: David Remick, *Invitation To a Beheading*, The New York Review of Books, New York, November 5, 1992, str. 12.

ke obavljati Generalni sekretar SPS-a,²⁷ odnosno prema kojoj je funkcija predsednika stranke prenet na drugog partijskog funkcionera stranke, pravno ne znače ništa, s obzirom da povereno ovlašćenje može u svako doba biti povučeno (*»revoked«*).

Prihvatanjem funkcije predsednika SPS-a, Predsednik Republike takođe neposredno krši i ustavnu odredbu prema kojoj Predsednik Republike predstavlja Republiku Srbiju i izražava njeno »državno jedinstvo« (čl. 9, st. 2 Ustava), jer, pravno posmatrano, u situaciji kada je Predsednik Republike istovremeno i predsednik jedne stranke, ispada da i SPS, istovremeno sa Predsednikom Republike, takođe izražava »državno jedinstvo« Srbije. Osim toga, prihvatanjem funkcije predsednika SPS-a, Predsednik Republike je istovremeno pogazio i javno datu ustavnu zakletvu da će »sve svoje snage posvetiti (...) poštovanju i odbrani Ustava i zakona«. Sve ovo »veoma« je protivustavno, s obzirom da su u ovoj situaciji stranački interesi SPS-a i formalno izjednačeni sa Ustavom, utvrđenim interesima Republike, a time zapravo i stavljeni iznad njih.

Konačno, Ustav propisuje da je za svoje postupke Predsednik Republike »odgovoran građanima Srbije« (čl. 88, st. 1), s tim što se u stvarima političke prirode (npr. otvaranje zemlje prema svetu) Predsednik Republike može razrešiti odgovornosti prema građanima ostavkom kao posebnom »predsedničkom privilegijom« (čl. 87, st. 2). Međutim, u situacijama usmerenim na ostvarivanje sopstvenih (ličnih i/ili stranačkih), a na račun opštih interesa, privilegija mora ustupiti mesto suprematiji i širokoj primeni Ustava i zakona: *»Dura lex, sed lex«*.

c) *Decembarski izbori '92.* U sredinama koje su skoro pedeset godina bile zatvorene u totalitarnom sistemu partijske države sprovođenje višestranačkih izbora je uvek složen i rizičan poduhvat. Obilato koristeći tzv. vatikansko-kominternske metode specijalnog rata (npr. »satanizacija« demokratske opozicije), kao i operativne tehnike psihološke propagande (npr. raspirivanje političke i nacionalne netrpeljivosti i šovinizma putem državne radio i TV mreže), sadašnja socijalistička vlast u Srbiji, od najviših državnih funkcionera do mesnih odbora SPS-a, pokazuje da, osim verbalno i *pro forma*, vrlo teško suštinski i iskreno prihvata pravila koja važe za demokratski »fair-play« u političkim komunikacijama i izbornim nadmetanjima.

²⁷ »Polazeći od ustavnih ograničenja da Predsedniku Republike Srbije ne može istovremeno 'da obavlja drugu javnu ili profesionalnu funkciju', Kongres je odlučio da dužnost Predsednika Socijalističke partije Srbije obavlja Generalni sekretar. Na prvoj konstitutivnoj sednici Glavnog odbora za generalnog sekretara izabran je Milomir Minić, koji će, po odluci Kongresa, obavljati dužnost Predsednika Socijalističke partije Srbije« (Saopštenje sa Prve sednice novog Glavnog odbora SPS-a, »Politika«, Beograd, 25. oktobar 1992, str. 7).

Tako je u vezi sa održavanjem prevremenih izbora za Predsednika Republike i narodne poslanike decembra 1992. godine, vladajuća stranka (SPS), uz pomoć svoje »glasačke mašine« u srpskom parlamentu imenovala Republičku izbornu komisiju i za njenog predsednika odredila predsednika Vrhovnog suda Srbije. I ovde stvari postaju potpuno jasne kad se ima u vidu da je Vrhovni sud zakonom predviđen kao druga instanca koja rešava po žalbi na rešenja Republičke izborne komisije koja se donose povodom prigovora na zakonitost i pravilnost sprovođenja izbora. Dakle, umesto principa objektivnosti, socijalistička vlast u Srbiji stavljajući stranačke interese iznad opštih, opredelila se za tzv. konfuziju (tj. sticaj suprotnih interesa u jednoj ličnosti), po principu »Kadija te tuži, kadija ti sudi«.

Prema *Zakonu o izboru narodnih poslanika* (SgRK 79/92), Republička izborna komisija je *ex officio*, tj. po službenoj dužnosti obavezna da se »stara o zakonitom sprovođenju izbora« (čl. 39 tač. 1). Međutim, prema brojnim prigovorima učesnika u izborima, kao i javnim istupima pravnih stručnjaka, ova Komisija je, umesto da doprinese zakonitom i pravilnom sprovođenju izbora, svojim radom izgleda učinila upravo suprotno. Između ostalog, zabeležene su i brojne druge nezakontosti i nepravilnosti (npr. neuredni i nepotpuni birački spiskovi, neblagovremeno utvrđeni zvanični broj birača, prekoračenje zakonskog roka za objavljivanje rezultata izbora, onemogućavanje pristupa izbornom materijalu, nepravilno uračunavanje nevažećih glasova pri raspodeli mandata i dr.).

Primeru radi, evo kako je u toku decembarskih izbora funkcionisala »zaštita zakonitosti i izbornog prava« na relaciji Republička izborna komisija, s jedne, i Vrhovni sud Srbije, s druge strane (uz napomenu da je predsednik isto lice). Na sam dan održavanja izbora, Republička izborna komisija je uputila dopis-instrukciju (02 broj 013-542/92 od 20. XII 1992) opštinskim izbornim komisijama, u kojem se, između ostalog, kaže: »Dopisom od 18. decembra 1992. godine, obavestili smo vas da odmah po utvrđivanju rezultata izbora za predsednika Republike, zapisnik opštinske izborne komisije sa tim rezultatima treba najhitnije, telefaksom da dostavite Republičkoj izornoj komisiji...«.

Kako je ovakav postupak Komisije, međutim, suprotan odredbama članova 90—93. Zakona koji ne predviđa bilo kakvo angažovanje opštinskih izbornih komisija u vezi s izborima za narodne poslanike, odnosno za Predsednika Republike (za čiji se izbor analogno primenjuju odredbe zakona o izboru poslanika), jedan od učesnika na izborima (Građanski savez Srbije) uputio je tim povodom prigovor Komisiji (koji je odbijen), odnosno žalbu Vrhovnom sudu Srbije. U žalbi Sudu, između ostalog, ukazano je i na sledeće nezakontosti i nepravilnosti u radu Komi-

sije: »a) Opštinske izborne komisije *nisu predviđene* u proceduri izbora predsednika Republike (već samo za lokalne izbore prema Zakonu o teritorijalnoj organizaciji i lokalnoj samoupravi, SgRS 47/91, 79/92); b) U opštinskim izbornim komisijama *nisu zastupljeni* predstavnici predlagača za predsedničke izbore; c) Donošenjem ovakve protivzakonite odluke o uključivanju opštinskih izbornih komisija, tj. kao navodno »tehničko uputstvo« biračkim odborima, Republička izborna komisija *prekoračila* je ovlašćenja koja su joj Zakonom utvrđena, s obzirom da je Republička izborna komisija (kao i izborne komisije izbornih jedinica) isključivo nadležna za *spровоđenje*, a *ne i za propisivanje izbornog postupka*.«

Vrhovni sud Srbije, međutim, odbio je ovu žalbu uz obrazloženje: »Ocenjujući navode žalbe, Sud nalazi da nema povrede postupka na koje žalilac ukazuje u žalbi. Ovo s toga, što uključivanje opštinskih komisija za sabiranje izbornih rezultata nije bilo od uticaja na regularnost i rezultate izbora. Pri tome, žalilac nije pružio dokaze iz kojih bi se osnovano moglo zaključiti da je Uputstvo Republičke izborne komisije bilo od uticaja na regularnost i rezultate izbora.«²⁸ Kao što se vidi, Sud nepoštovanje zakonom propisane izborne procedure ne smatra bitnim uslovom regularnosti izbora. Kako je to bilo moguće? Pa, relativno jednostavno — predsednik Republičke izborne komisije je istovremeno i predsednik Vrhovnog suda Srbije, i obrnuto.

V. ZAKLJUČAK — ŠTA DA SE RADI?

Umesto zaključka, dovoljno je napomenuti da su se u poslednje dve-tri godine vremena toliko promenila, da se i mnoga naša ubeđenja i uverenja koja uzimamo zdravo za gotovo, moraju napustiti. Tako je u uslovima post-komunizma i poznata krilatica V. I. Lenjina »Šta da se radi?« izgubila od svoje nekadašnje aktuelnosti. Dok se u »revolucionarnim« (npr. socijalističkim) režimima ovo pitanje beskonačno postavlja (jer izražava vrhovni princip oportuniteta dnevne politike), u pravnoj državi dilema »Šta da se radi?«, nije od nekog naročitog značaja. Ovo iz razloga što su u stabilnim i demokratskim društvenim sistemima pravne situacije jasne i nedvosmislene. U pravnoj državi se pod poštovanjem ustava i zakona podrazumeva upravo to: tj. poštovanje ustava i zakona, tako da nema mesta primeni raznih »novih« pravnih principa kao što su: »kriv, dok se ne utvrdi suprotno«, ili »zakon važi za sve, osim za vlast koja ga je donela«. Prema tome, ukoliko u pravnoj državi dođe do povrede ustava ili zakona,

²⁸ Presuda Vrhovnog suda Srbije, Už. 145/92 od 25. decembra 1992. godine.

neće se postaviti (lenjinovska) dilema »Šta da se radi?«, već će se samo primeniti ustav i zakon. Ukoliko se u vezi s primenom zakona u pravnoj državi neko pitanje i postavi, to može biti samo jedno: »Šta se čeka?«.

LEGAL AND ANTI-LEGAL TRADITION

— Summary —

Since the times of Ancient Rome, the European legal tradition has established some general legal and moral principles that have marked this tradition (e.g. law cannot be born out of lawlessness, innocent until proven guilty, etc.). Nevertheless, European legal history has also witnessed anti-legal trends and movements, inter alia the Inquisition in the Middle Ages, establishing the legal "principle" of "guilty until proven innocent", as well as the Leninist legal "principle" that the revolutionary proletarian state is not bound by the laws it enacts. In the legal development of the post-communist Serbia, since the government is still under the control of the ex-communists (now the Socialist Party), many cases of anti-legal practice by the ones in charge of keeping the law and order can be identified (e.g. the socialist Minister of education has taken action against his party's illegal political cell operating in the University; contrary to explicit provisions in the Constitution, Serbia's President Milošević is also the chairman of the Socialist Party; legal supervision of the 1992 December elections was conducted by an Electoral Commission headed by the Chief Justice of the Supreme Court of Serbia, which at the same time had appellate jurisdiction over decisions of that same Commission, etc.).